

Manus 29 sept. 2002

Till minnet av en folkgrupp -- arkivfynd och hågkomster Högtidstal den 29 september 2002

Donald Broady

Till upplysning för er här församlade som inte var med på den tiden skall jag berätta om den forskningsgrupp som Ulf P. Lundgren skapade vid Lärarhögskolan i Stockholm under senare hälften av sjuttioalet. Dess namn var Forskningsgruppen för läroplansteori och kulturreproduktion men den kallades aldrig annat än Folkgruppen.

Var och en som griper sig an uppgiften att utforska Folkgruppens historia kommer att finna källäget bekymmersamt. Inte ens en så central källa som gruppens tidskrift Medaljen är tillgänglig i det pedagogiska ansvarsbiblioteket, i andra svenska forskningsbibliotek eller hos Riksarkivet. Sökningar i databaser som Social Science Citation Index har varit resultatlösa. Till all lycka har dåvarande vikarierande byråassistenten Nydahl som ingick i reaktionskommittén bevarat vissa nummer av medaljen jämte en del dummies och tryckoriginal i en papplåda som häromdagen för första gången öppnades för forskningen. Ytterligare nummer finns tillsammans med åtskilligt otruckyt material bevarade i samlingarna i mitt eget arkiv.

Genomgången av de källor som kunnat spåras ger anledning att ifrågasätta den slutsats -- nämligen att folkgruppen inte skulle ha ägt reell utan enbart nominell existens -- som Christina Gustafsson dragit av sin studie av Folkgruppens doktorsavhandlingar. Min egen studie byggd på av forskningen hittills outnyttjat material har undanröjt varje tvivel på att Folkgruppen faktiskt existerat. Dock innehåller Medaljen vissa sakuppgifter som inte håller för källkritisk granskning. De ständigt återkommande referaten av reaktionsrådets krismöten på Operakällaren förefaller inte trovärdiga i varje detalj. Men annat i Medaljen bär äkthetens prägel: mötesprotokoll, utkast till artiklar, kopior av brev, information om planerad verksamhet. Ett koncis annonsering av förestående aktiviteter publicerades i årg. 1 nr 1 1980:

”KALENDARIUM. Gör vad ni vill när ni vill men säg ingenting till prefekten och forskningssekreteraren”

Det första numret av Medaljen utkom således 1980. Det är ingen lätt uppgift att datera och bibliografera den utgivning som sedan följde. Numreringen är föga konsekvent, årtalsangivelse saknas ofta och det förekom sommarnummer, höstnummer, julnummer, jubeljulnummer, extranummer, herrnummer och så vidare. Vid något tillfälle utkom ett specialnummer under annat namn, Sandalen, med syftning på den fotbeksklädnad som Lasse Lundman bar året om. I allt utkom uppskattningsvis något tjugotal nummer av Medaljen, vars reaktion (ANVISNING TILL KORREKTURLÄSAREN: Ordet ”reaktion” skall skrivas utan bokstaven d eftersom den stavningen användes i Medaljen) och hela läsekrets fanns inom Folkgruppen. Tidskriftens namn anspelar på Lillehammermedaljen, en sällsynt hederstecken med inskriptionen ”För pedagogiska stordåd” som Folkgruppen förärade några få förtjänstfulla personer. (Ulf själv tillhör den illustra skaran av innehavare. De bland er som bevistade ceremonin då han installerades som professor vid Uppsala

universitet den 30 mars 2001 lade kanske märke till att han bland alla sina ordnar och kraschaner valt ut en enda utmärkelse att bära till fracken. Självfallet Lillehammermedaljen.)

Tidskriften Medaljen grundades ursprungligen som ett konkurrentblad till Pedalen, pedagogiska institutionens vid Lärarhögskolan i Stockholm personaltidning. Till skillnad från den etablerade konkurrenten skulle Medaljen vara ett fristående *intellektuellt* organ, försäkrade reaktionen. Den var enligt en i marknadsföringen återkommande slogan ”den enda tidskrift som hånar uppåt och sparkar nedåt”. De högt ställda ambitionerna framgår av ett publicerat utdrag ur reaktionsrådets ordförandes festtal vid högtidlighållandet av tidskriftens femmånadersjubileum. Jag citerar:

”Vi får inte låta frihetens fackla rosta i sin skida, vi måste istället vattna den tills den skjuter nya skott, så att den till slut -- efter alla vedermödor -- kommer tryggt i hamn.”

Reaktionsrådets ordförande var professor Lundgren. Han var även flitig skribent i Medaljen. I denna trånga krets och så här långt efteråt må det vara tillåtet att avslöja att det var han som var den anonyme upphovsmannen till följetongen ”Snutte i Värmland”, en rafflande berättelse om skolrådet Sven Svenssons bedrifter som från och med höstnumret 1982 fick sin fortsättning i ”Rosa rummet, En roman”. Inledningen till Rosa rummet lyder som följer.

Under det att Snutte i Värmland kväst det kunskapsutbrott som blossade upp i Torsbytrakten har den officiella politiken ändrats. Stora utrensningar har skett på Verket under sken av en omorganisation. När Snutte återvänder till Huvudstaden kallas han till sin chef. Han får gå en omskolningkurs på SAF:s kursgård under rektor Gormander för att skickas ut på nya uppdrag. Några dagar efter kursen går han runt i Stockholm och väntar på att någon från Organisationen skall höra av sig. Sent en kväll får han ett meddelande om att han skall befinna sig vid Mosebacke. Meddelandet antyder att några dialogpedagoger lyckats nästla sig in i Verket. Snutte skall anställas där för att finna dessa och neutralisera dem. För att hålla sig i form ägnar Snutte kvällen åt armhävningar. Tidigt nästa morgon går han till Mosebacke förklädd till byråkrat med virkad keps och arméparkas som är hårt åtdragen i midjan.

När del två av romanen Rosa rummet offentliggjordes i Medaljens julnummer 1980 var det säkert många i läsekretsen som greps av författarens självutlämnande hållning. Starkt personliga erfarenheter föreföll komma till uttryck:

”Sammanträden kom och sammanträden gick. Snutte vaggades sakta in i ett drömliknande tillstånd. Sittmuskulerna hårdnade och svällde, medan övriga muskler förslappades. Både fysiskt och psykiskt började Snutte förvandlas; hans kropp började anta en päronliknande form som anpassades till sammanträdesrummens stolar; hans psyke ändrades, han kunde nu sova timmar i sträck med öppna ögon och med växlande minspel.”

Dock duger i detta fall inte den läsart som identifierar författaren med hans romangestalter. Sant är att professor Lundgren ägnade en ansenlig del av sin tid åt sammanträden, men där var han betydligt mer aktiv än romanhjälten. Han syntes djupt engagerad i allt som avhandlades och gjorde ideliga noteringar i sitt anteckningsblock. Resultaten, ibland publicerade på Medaljens kultursida, var dikter som inte sällan anslöt till den stora värmländska traditionen från Fröding. Här ur första årgångens första nummer (1980) ett poem med överskriften ”Tillägnat en syo-konferens i raden av många”:

”Vad mycket av prat
av en sketen byråkrat,

men å andra sidan.

Det finns ting av vikt
särskilt på lång sikt.

Och vad han sa,
var kanske bra.

Men å andra sidan,

var det mycket skit,
som inte hörde hit.

En konferens
har mycket kondens
av intellektuell vikt,
av värde på lång sikt.

Ensam med föreläsaren, den arme saten,
och fjorton andra, som arbeta för staten.
Faller orden i ett stilla sus,
som mjäll mot blåvit blus.

I rader på promenad,
likt tre rövare i Kamomilla stad,
går vokaler, går konsonanter, går orden,
som kypare runt konferensborden.

'Vaktmästarn, en sexa till,
med radikala tankar och ost därtill'.

Och det dukas upp ett bord,
med skamlöst dallrig aladåb, -- med kött,
med iskall snaps, öl och vin -- rosenrött.
Näringsrika, varma, feta ord.

Och vi trugar, och vi bjuder,
medan arbetsglädjen sjuder.
'Bror, ta en extra koll
på denna friska vuxenroll'.

Jag har ett förslag
att vi redan i dag
gör revolution
och ockuperar poststation.

Låt ropen skalla:
'SYO åt alla'.
Och den som inte helan får,
han heller inte halvan når.

I munnen, i örat tränger in, -- bit för bit.
Aladåben, snapsen, orden -- kommer ut som skit.
Konferenser gör mig sjuk,
kanske jag saknar en verbal förmåga."

Kompositionen är raffinerad. De inledande inkännande partierna övergår i dionysisk yra -- lägg märke till hur den skolpolitiska motivkretsen här flätas samman med den gastronomiska -- som kulminerar i jublet över syon (vilket utläses studie- och yrkesorienteringen) och klingar av i den elegiska sista strofen, där vanitastemat träder fram i kontemplerationen över födoämnenas och ordens förgänglighet och oundvikliga bestämmelse. I de två orimmade slutraderna träder diktarjaget själv oss till mötes, blottande sin sårbarhet och ruelse i den livssituation som dikten behandlar. Att detta mästestycke mynnar ut i ett tvivel på den egna verbala förmågan manar förstas läsaren till protest -- endast en skald med verklig insikt i språkets materialitet kan låta orden agera kypare och aladåber. Dikten vittnar sålunda om en metaspråklig medvetenhet i nivå med samtidens allra mest avancerade poetik. Om vi inte haft tillgång till Medaljens prenumerantregister hade det legat nära till hands att gissa att "Tillägnet en syo-konferens i raden av många" tjänat som inspiration för Jesper Svenbros (som inte tillhörde de ungefärligen femton abonnenterna) banbrytande analyser av Francis Ponges diktning och homotopins metod som samma år, 1980, publicerades i en annan avantgardistisk kulturtidskrift, Tärningskastet.

Tidskriften Medaljen skulle förtjäna nyutgivning, förslagsvis i vår egen serie Källor utgivna av Forum för pedagogisk historia. Denna är avsedd för omistliga svenska pedagogiska urkunder och klassiker och hittills har ett enda nummer utkommit, en faksimil av en utgåva för folkskolan av Luthers lilla katekes. Tyvärr finns etiska och inte minst juridiska hinder. Medaljen innehåller så träffande personkaraktäristiker att en nyutgåva måste vänta tills dess att de omnämnda och deras nära anförvanter gått ur tiden.

När Medaljen började utges 1980 hade Folkgruppen redan existerat ett par år. Det har varit svårt att finna dokument som ger besked om den tidigaste historien. Jag tror att gruppen fick fastare form och sitt namn 1978. Första gången jag själv såg namnet var på pärmen när Rapport 1 från Forskningsgruppen för läroplansteori och kulturreproduktion utkom av trycket. Det var en över trehundra sidor tjock skrift som jag själv hade författat utan att veta om att jag ingick i en forskningsgrupp.

Rapporten hade sin upprinnelse i det att jag 1997 kontaktades av Gerhard Arfwedson som tillsammans med Lasse Lundman nyss startat ett projekt om skolan och lärarna, det s.k. SOL-projektet. Vad Gerhard Arfwedson önskade från mej var tips på vettiga utbildningsanalyser av marxistiskt slag. Att behovet fanns insåg jag häromdagen när jag i mitt arkiv hittade en promemoria från mars 1997 författad av en av medarbetarna (vars namn jag avstår från att nämna) i SOL-projektets förundersökning. I avsnittet rubricerat "Vår teori om undervisning utifrån en proletär klassståndpunkt" slås fast:

"Den proletära bildningstraditionen har sina rötter i arbetet och varuproduktionen och de arbetande människornas förhållande till arbetet, deras förtryck under en härskande klass -- och deras behov av kunskaper och kamp. Vi ser denna tradition komma till direkt uttryck i det socialistiska KINA, där de arbetande människorna har ett direkt inflytande över barns och ungdoms undervisning."

Den nyblivne projektledaren Arfwedson hade skäl att oro sig för vart projektet var på väg och hur pass varmt finansören Skolöverstyrelsen skulle välkomna de kommande rapporterna. Han ringde mej och ville veta vad han borde läsa. Jag släpade upp en omfångsrik koffert med böcker, mest tyska, till pedagogiska institutionens lokaler i Svenska Dagbladet-huset och staplade upp dem på Gerhards skrivbord. Han suckade och gav mej ett par månaders lön för att sammanställa en rapport om vad böckerna handlade om.

Någon tid efter det att jag sålunda fått veta att det existerade en forskningsgrupp för läroplansteori och kulturreproduktion gick det upp för mig att det nog rörde sig om det gäng som nyss hade flyttat in i egna lokaler på Hantverkargatan -- en flyttning som säkerligen var viktig för att det verkligen skulle bli en grupp, i SvD-huset hade alla suttit utspridda i olika moduler -- och som jag brukade besöka på fredagseftermiddagarna då de drack sherry.

Själv hade jag redan tidigare stött på Ulf P. Lundgrens avhandling från 1972. Den skiljde sig från merparten av dåtida svenska pedagogiska forskningsalster som mest bestod av tillämpad psykologi eller socialpsykologi. Det vanliga var att man förklarade undervisningens effekter med hänvisning till elevernas förståndsgåvor eller lärarens attityder och metoder. Betingelserna för själva undervisningssituationen, just det som Lundgren intresserade sig för, lämnades åsido. Jag arbetade som skollärare och hade föga kontakter med svenska pedagogikforskare, men däremot med tyska som börjat intressera sig för något de kallade *der heimliche Lehrplan*. Lundgrens avhandling handlade om liknande ting. Så jag blev glad när jag hörde talas om att samme Lundgren flyttat från Göteborg till Stockholm och ännu gladare när jag insåg att han var en i kretsen på Hantverkargatan som jag börjat umgås med. Det var han som brukade berätta värmlandshistorier under fredagssammankomsterna. (För er som är lite yngre måste jag berätta att det på den tiden fanns professorer som betraktades och betraktade sig själva som lite förmer. Ulf uppträdde inte så.)

Strax därefter, hösten 1978, gav Ulf en doktorandkurs i läroplansteori. Bland deltagarna, som redan vid kursstarten i september fick veta att de bevistade den allra första kursen i läroplansteori någonsin i Sverige, fanns Gerhard Arfwedson, Marianne Colliander, Gunilla Dahlberg, Stefan Haglund, Henrik Iversen, Sonja Jansson, Lofa Jiveskog, Göran Linde, Agneta Linné, Lasse Lundman, Kerstin Mattsson, Laban Naeslund, Lasse Olofsson, Sten Pettersson, Knuth Ås, Gunnar Åsén och jag själv, det vill säga större delen av Folkgruppen. Den kursen hade nog avgörande betydelse för att åstadkomma en gemensam tankestil.

Men minst lika mycket om forskningens villkor lärde Ulf ut på fredagsseminarierna. Av mina noteringar från fredagen den 5 september 1980 framgår att situationen på pedagogiska institutionen ventilerades. Ulf hade nyss avgått som prefekt och Lofa vädrar missnöje med att den nytillträdde prefekten envisades med att tilldela professorn och assistenterna uppgifter att utföra. Men Ulf lugnade oss: ”Han mjuknar nog. På en långvårdsavdelning kan man inte vara hård i längden.” Från en sammankomst i Sånge-Säby den 21 september 1981 har jag antecknat följande: ”Ulf säger: AXEOM: Ingen i Sverige läser en forskningsrapport. Därför gäller det att göra reklam så att de som sitter på penningpåsarna tror att dom *borde* ha läst rapporterna. Då får dom dåligt samvete och förstår att detta är en duktig och ambitiös forskargrupp som bör få pengar.”

Jag har funderat på hur det kom sig att livet i Folkgruppen var så roligt och lärorikt. Viktigt var nog att Ulf lyckades neutralisera många konkurrensmekanismer som annars brukar förpesta det akademiska livet. Den som väl blivit insläppt i Folkgruppens gemenskap slapp att i varje ögonblick demonstrera sin duktighet. Viktigt var också de utländska gäster som gärna kom tillbaka och blev goda vänner till många bland oss: Basil Bernstein, David Hamilton, Peder Haug, Ernie House, Janet Holland, Emilia Pedro, Tom Popkewitz, Bob Stake, Jarl Stormbom och många fler.

Jag minns Folkgruppens seminarier som både generösa och intellektuellt krävande och dessutom roliga, alltsammans ganska ovanligt i 1970-talets massuniversitet. Min generation, den så kallade 68-generationen, hade erfarenhet av liknande sammankomster som vi ordnade själva och kallade kritiska seminarier. Där satt vi, utan lärare förstås, och försökte begripa svåra texter på diverse främmande språk. De långa uppsatser vi själva skrev, stencilerade och spred bland kamraterna var långt mer avancerade än något som våra lärare förmådde oss att prestera vid de ordinära schemalagda undervisningstillfällena. Något av samma anda präglade Ulfs seminarier och kurser. Efteråt har jag förstått att Ulf drevs av övertygelsen att forskningsfrågorna är det primära. Administrativa detaljer var bisaker, såsom poäng för kurser och sådant, eller disciplintillhörighet eller huruvida man var inskriven som doktorand eller ej (jag fick vara med fast jag inte hade ett enda kurspoäng i ämnet pedagogik). Denna något gammaldagsa hållning formades kanske när Ulf läste i Göteborg under en period då studierna fortfarande fungerade som en lärlingsutbildning och studenterna fick sortera professors hålkort och mata de vita mössen i källaren.

Ulf är en stor börjare som dragit igång ofantligt mycket, varav somligt tagit en annan väg än han avsett. Jag har i mitt arkiv ett av Ulf författat utförligt förslag från februari 1983 till ett ”Centrum för läroplansforskning vid Högskolan för lärarutbildning i Stockholm”, tänkt som ett samlingspunkt dit lärare från Stockholmstrakten kunde bege sig på lördagseftermiddagar för att få kontakt med forskningen och diskutera aktuella skolfrågor. Av dessa planer blev senare Didaktikcentrum som Gerhard och Gerd Arfwedson gjorde något eget av. Ulf satt också med i talrika kommittéer, utredningar och expertgrupper, för att inte tala om alla mer informella sammanhang där han utövade minst lika stort inflytande. Framtidens utbildningshistoriker kommer att ha ett drygt arbete med att spåra alla Ulfs idéer och formuleringar som senare poppat upp i diverse betänkanden och propositioner, reformprogram och läroplanstexter. Ulf har alstrat många andliga barn, både legitima och illegitima. Alla har han nog inte älskat lika mycket när han sett vad som blivit av dem.

Dock fanns gränser för vad Ulf gav sig in på. En specialist på franchising som brukade besöka våra seminarier försökte vinna honom för affärsidén att sälja det samlade vetande som varje människa behöver tillägna sig under hela livet från dibarnsstadiet till pensionärstillvaron. Eftersom Ulf kunde allting om allting så räckte det med att intervjua honom, försäkrade Mr Franchising och försåg Folkgruppens medlemmar med var sin pärm med olikfärgade flikar där det nedskrivna vetandet med tiden skulle stoppas in. Pärmsystemet skulle saluföras under varumärket ”Från vaggan till graven” och vi i Folkgruppen skulle bli omätligt rika.

I just detta fall var Ulf motsträvig men annars lät han sig lockas med på det mesta. Hans självbevarelsedrift var klent utvecklad på den tiden. Han försökte till exempel få fason på ett monstruöst projekt, ”skolprojektet”, vari många i Folkgruppen engagerades och som syftade till att avtäckta alla nivåer i ett par kommuner från de stora samhällsstrukturerna över kommunalpolitik och lokal skoladministration till klassrumsundervisningen och det intima familjelivet. Och han reste ut i världen. Sedan han varit behjälplig med reformeringen av det norska skolväsendet for han hit och dit i Europa på uppdrag som hade något med OECD att göra. Vi fattade aldrig riktigt vad han gjorde. Att Ulf 1990 accepterade att bli rektor för Lärarhögskolan i Stockholm kunde vi inte tolka på annat sätt än att han givit sina masochistiska böjelser fritt utlopp. Men mest var vi sorgsna för att han övergav sin gamla forskningsgrupp, som strax innan bytt namn till DEPAC (Avdelningen för studier av utbildningspolitik och kulturreproduktion). Vi som blev kvar fick försöka driva verksamheten vidare. Mycket som Ulf ägnat sig åt försvann, framför allt det mesta som hade med utbildningspolitik att göra. Snart grenades verksamheten. Gunilla Dahlberg och några till riktade in sig på barnomsorgen, medan jag och återstående spillror från Folkgruppen jämte nytillkomna medarbetare våren 1992 bildade Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC), som hösten 1997 flyttade det mesta av verksamheten till Uppsala universitet. Medan Ulf själv avlägsnade sig ännu längre från forskningen. Efter ett halvår som rektor tackade han ja till att bli generaldirektör för det nybildade Skolverket.

Vi, Ulfs gamla lärjungar, ville ogärna tro att avskedet till vetenskapen var slutgiltigt. Vi fick rätt. Det tog ett decennium men sedan, år 2000, återvände Ulf till universitetsvärlden och vetenskapen. Här i Uppsala är han nu i full färd med att skapa en ny forskningsgrupp, STEP, vilket utläses Studies in Educational Policy and Educational Philosophy. När jag tänker på Ulfs levnadsbana påminner jag mig alltid att Émile Durkheim vid något tillfälle förklarade att han avsåg att ägna första delen av sitt liv åt att tjäna vetenskapen och andra halvan åt att tjäna staten. För Durkheim kom första världskriget emellan och han dog innan andra halvan av livet hade börjat. Ulf, du är på god väg att hinna med tre halvvar av livet, om man så säger. Du har varit forskare, du har varit ämbetsman, och nu är vi lyckliga för att du är tillbaka där vi tycker att du hör hemma.